

Tamás Nótári¹

Az Epistola Theotmari mint jog- és köztörténeti forrás

A mind a kánonjog története, mind pedig a Kárpát-medence története szempontjából kiemelkedő fontosságú forrás, az *Epistola Theotmari* Adalwin utódjától, Salzburg ötödik érsekétől, Theotmartól származik, aki igen sérelmesnek és saját jogkörét csorbítóknak érezte a morva egyházi önállóságot szorgalmazó szláv papok működését. Ennek kapcsán fordult 900-ban, levélben IX. János pápához, s foglalt állást nem csupán a morvákkal, hanem a magyarokkal szemben is, ami ezen írást a honfoglalás korának becses forrásává teszi. Írásunkban az e forrás keletkezési körülményei és datálása kapcsán felmerülő jog- és köztörténeti kérdéseket vázoljuk röviden, valamint függelékben közöljük a szöveg fordítását is.

Theotmart, Salzburg ötödik érsekét,² a 873. május 14-én elhunyt Adalwin utódját Német Lajos kívánságára³ 873. szeptember 13-án Regensburgban szentelték érsekké,⁴ 874-ben pedig már ő szentelte fel a Chozil építtette pettaui templomot.⁵ Német Lajos 876-ban bekövetkezett halálát követően Karlmann csak némi habozás után, 877-ben nevezte ki Theotmart főkancellárjává, ám kapcsolatuk mindvégig igen laza maradt, s Theomar igen kevésé vett részt a királyi udvar életében.⁶ Még ugyanebben az esztendőben Karlmann közbenjárására megkapta VIII. János pápától a palliumot, s ennek kapcsán a pápa figyelmeztette, az érseket azon feladataira, hogy egyfelől nap mint nap interveniáljon az uralkodónál a Szentszék érdekeinek védelmében, másfelől pedig ne mulassza el a pápai udvar bajorországi járandóságait évről évre pontosan elküldeni Rómába⁷ – ezen utóbbi momentumot János pápa megemlíti a Karlmannhoz írt levelében is⁸ –, ám ezen kívánságnak Theotmar, amint ez a 900-ban a pápához írott leveléből is kiderül, nem igyekezett eleget tenni.⁹ Ezt követően ügyeinek intézésében meglehetősen öntörvényűnek mutatkozott, ugyanis sem 877 őszén nem vett részt Karlmann itáliai hadjáratában, sem a 879 tavaszán Rómába küldött követség tagjai között nem

¹ Dr. habil., PhD, tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30., egyetemi docens Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, 1042 Budapest, Viola u. 2–4.

² Dopsch, Heinz: Die Zeit der Karolinger und der Ottonen. In: Dopsch, Heinz–Spatzenegger, Hans (Hrsg.): Geschichte Salzburgs I., Pustet, Salzburg, 1983, 191. o.; Lošek, Fritz: Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg, Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 15., Hahnsche Buchhandlung, Hannover, 1997, 55. o.

³ *Continualtio altera annalium Iuvavensium maximorum a. 873. Adelwinus archiepiscopus obiit die septimo kal. Septembr. eodem anno Diodmarus episcopatum accepit.*

⁴ *Auctarium Garstense a. 873. Adilwino Salzburgensi archiepiscopo defuncto pridie Idus Maii, Dietmarus subrogatur, et Ydus Septembris Ratispone ordinatur.*

⁵ *Continualtio altera annalium Iuvavensium maximorum a. 874. Diotmarus archiepiscopus ecclesiam ad Petowa Chozivini comitis consecravat, Auctarium Garstense a. 874. Dietmarus archiepiscopus ecclesiam ad Bettowe Gozwini comitis consecravat.*

⁶ Lošek: i.m. 55. o.

⁷ Ehhez lásd a pápának 877-ben Theotmarhoz intézett levelét (MGH EE 7. 58. Nr. 65.) *Idcirco tuam fraternitatem tanto pallei decore studuimus decorare, et apud Karolomannum regem dilectum filium nostrum cotidianus inventor pro Romana ecclesia, hortamur, existas. Inter hec ea, que beatus Petrus apostolus apud Bagoariam terram iure proprietatis possidet, tue industrie sagacitatieque committimus, quatenus amodo et deinceps annuos eorum redditus Romam sine mora transmittas.*

⁸ MGH EE 7. 58. Nr. 64. *Palleum vero, vestra petitione inclinati, Theomaro (!) archiepiscopo consuetudinaliter dirigentes optamus, ut hoc decore interius fulgeat in oculis interni iudicis ... cuique, quaeso, committite ea, que apud Bagoariam beatus Petrus apostolus habet, uti nobis annualiter redditus eius Romam transmittat.*

⁹ Lošek: i.m. 56. o.

találhatjuk meg, noha a király ígéretet tett a pápának arra, hogy Theotmar is részt fog venni a tárgyalásokban, amit utóbb VIII. János egy, az érsekhez intézett levelében¹⁰ neheztelően felemlített.¹¹ 880-ban Theotmar végül ellátogatott Rómába, ám utazásának legfőbb célja Szent Vince ereklyéinek megszerzése volt.¹² Ifjabb Lajos és III. Károly uralkodása idején a salzburgi érsek az eddigieknél is inkább a háttérbe vonult, III. Károly letétele után pedig az király, Arnulf ruházta fel ismét a főkancellári tisztséggel, ám politikailag ebben az időben is nagyfokú passzivitás jellemezte, aktívabb szerepet csak a Salzburgi Érsekséget érintő ügyekben vállalt.¹³ A 888-as Mainzi Zsinaton részt vett, ám a 895-ös Triburi Zsinatról távol maradt; Amikor azonban 899-ben Arnulf Salzburg jogait semmibe véve Wichinget nevezte ki a passauai egyházmegye élére, Theotmar püspökeivel zsinatot hívott egybe, ami megállapította Wiching kinevezésének jogellenességét, és Richarius szentelte passauai püspökké;¹⁴ Wiching ügyére egyébként még 900-ban kelt, IX. János pápához intézett levelében is visszatért.¹⁵ Arnulf halála után Gyermek Lajos alatt is tovább viselte a főkancellári tisztséget, ám e funkciójában a korábbiaknál semmivel sem mutatott nagyobb agilitást.¹⁶ Freisingi Udo és Säbeni Zakariás püspökökkel és Liutpold órgróffal együtt 907. július 4-én, a magyarok ellen vívott pozsonyi csatában lelte halálát, július 21-én helyezték örök nyugalomra a salzburgi dómban, utódjaként az érseki székből Pilgrim követte.¹⁷

Theotmar pályáját áttekintve egyetérthetünk Wolframmal, aki szerint abból egy, az érsekség jogait és a régió érdekeit a nagypolitika szempontjai fölé helyező, azokat akár a királlyal és a pápával szemben is megvédeni kész férfi képe bontakozik ki.¹⁸ A levél is ennek tükrében vizsgálendő: IX. János pápa II. Mojmir fejedelem kérésére egy bizonyos János érseket és két püspököt, Benedeket és Dánielt küldött a morvákhhoz, hogy ott püspököket szenteljenek. Theotmar érsekségének jogait látta ezáltal sértve, és ezt egy, feltehetően 900 júliusában a Reichsbachi Zsinaton kelt, felháborodott, a morvákat erősen ostromozó, ám ironikus és a kánoni rendelkezéseket illetően kioktató felhangokat sem nélkülöző levélben hozta a pápa tudomására.¹⁹ Theotmar epistolájának, miként Hatto, mainzi érsek²⁰ levelének vizsgálata során központi problémaként merül fel – tekintettel arra, hogy a textus Pilgrim hírhedt hamisítványainak társaságában hagyományozódott²¹ – az eredetiség kérdése. (Pilgrim hamisított pápai okleveleivel – amelyeket a szakirodalom három csoportba sorol: *Pilgrims*

¹⁰ MGH EE 7. 211. Nr. 240. *Sicut nobis dilectus ac spiritualis filius noster Karolomannus gloriosus rex suis regiis direxit apicibus, ut vos ad nostram apostolicam venire debuissetis presentiam, vestrum cotidie prestolantes adventum miramur, cur tantum moremini. Nos enim almitatis et prudentie vestre favore repleti fraternitatem vestram pio cupimus iam contemplari intuitu. Unde his nostris apostolicis litteris vos monemus et exhortamur, ut libenti ad nos animo properare studeatis, quatenus una vobiscum ea, que sancte Dei ecclesie utilia sunt, prout necesse fuerit, pariter ordinare valeamus.*

¹¹ Herwig Wolfram: *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung. Österreichische Geschichte 378–906*, Ueberreuter, Wien, 1995, 186. o.; Lošek: i.m. 57. o.

¹² *Auctarium Garstense a. 880. Dietmarus archiepiscopus Salzburgensis Romam venit, et sanctum Vincentium adduxit in patriam.*

¹³ Dopsch: i.m. 192. o.

¹⁴ *Annales Fuldenses a. 899. Engilmarus Pataviensis episcopus obiit, in cuius locum Wihingus quidam Alamannus contra instituta patrum, prius Marahavensis ab apostolico destinatus episcopus, rege concedente successit. Sed non multo post a Deotmaro archiepiscopo ceterisque suffraganeis suis contra voluntatem regis canonicali iudicio abiectus ac Riharius ad eandem episcopus in id ipsum tempus ordinatus est.*

¹⁵ Dopsch: i.m. 194. o.; Wolfram: i.m. 186. o.; Lošek: i.m. 58. o.

¹⁶ Dopsch: i.m. 195. o.

¹⁷ Dopsch: i.m. 197. o.; Wolfram: i.m. 166. o.; Lošek: i.m. 58. o.

¹⁸ Wolfram: i.m. 186. o.

¹⁹ Lošek: i.m. 59. o.

²⁰ 891–913

²¹ Beumann, Helmut: *Die Einheit des ostfränkischen Reiches und der Kaisergedanke bei der Königserhebung Ludwigs des Kindes*, 143. o. In *Archiv für Diplomatik* 1977, 142–163. o. „...in der kompromittierenden Gesellschaft der berühmten Fälschungen von Papsturkunden Pilgrims von Passau...”

*Lorchfälschungen, Passauer Fälschungen, Lorcher Fälschungen*²² – megkísérelte a *Vita Sancti Severini*ből kikövetkeztetett Lorchi Érsekség (Lauriacum) és a Passauai Püspökség közötti kontinuitást bizonyítani, hogy elérje egyházmegyéjének elszakadását a Salzburgi Érsekségtől, és fennhatóságot szerezhessen a moráviai és pannóniai területek felett.²³) A XX. századra a kézirati hagyomány²⁴ alapos feltárása és a források beható grammatikai és stiláris vizsgálata²⁵ alapján kialakult *communis opinio doctorum* szerint Theotmar levele eredetinek tekinthető, és ennek megfelelően használható fel kutatási forrásként is.²⁶

A levél elején Theotmar emlékezteti a pápát arra, hogy elődeinek határozatai és az egyházatyák döntései mindig is perdöntő jelentőséggel bírtak a vitás kérdések eldöntésében,²⁷ most azonban – amit a levél írója ugyan képtelen elhinni, ám kénytelen nap mint nap hallani – valamiféle eltévelyedés indult ki a Szentszéktől.²⁸ Három püspököt küldött ugyanis a pápa – e kijelentését Theotmar az *ut ipsi promulgaverunt* kitételrel relativizálja és gyengíti – a morvák földjére, ami mindenestül semmibe veszi a kánoni előírásokat,²⁹ hiszen ott régóta a passauai püspök és a frank *comites* kezében volt az egyházi és a világi hatalom.³⁰ Hallatlan állításaikat tovább tetézendő, a morvák azzal kérkednek, hogy ezt a pápánál jókora pénzüsszeggel érték el³¹ – a levél végén nem minden cinizmustól mentesen az érsek megjegyzi, hogy a Rómának küldeni tartozott pénz ő maga még nem tudta eljuttatni³² –; s az egyházon belül szakadást előidéző püspökök – saját állításuk szerint – a pápa nevében további püspököket szenteltek, ami mindenestül ellentmond a kánoni rendelkezéseknek.³³ (A zsinati rendelkezéseket pontosan idézi, ám mind Leó, mind pedig Celesztin pápa decretumát némiképp kiforgatja eredeti értelméből. Leó pápa decretumából³⁴ ugyanis kihagyja a „*nec a clericis sunt electi nec*

²² Spindler, Max: *Handbuch der bayerischen Geschichte I. Das alte Bayern. Das Stammesherzogtum bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts*, Beck, München, 1981, 290. o.

²³ Lhotsky, Alphons: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Böhlau, Graz–Köln, 1963, 167. o.; Boshof, Egon: *Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fälschung Pilgrims?* 37. o. In Dahlhaus, J.–Kohnle, A. (Hrsg.): *Papstgeschichte und Landesgeschichte*, Festschrift für Hermann Jakobus zum 65. Geburtstag, Böhlau, Köln, 1995, 37–67. o.; Wolfram: i.m. 114. o.; Lošek: i.m. 60. o. A pilgrimi hamisítványokhoz bővebben lásd Leidl, August: *Der Wandel des Pilgrimbildes in der Geschichtsschreibung*, 72. o. In *Ostbairische Grenzmarken* 1972, 71–79. o.; Erkens, Franz-Reiner: *Die Rezeption der Lorcher Tradition im hohen Mittelalter*, In *Ostbairische Grenzmarken* 1986, 195–206. o.

²⁴ Az egyes kéziratok leírását és sztemmáját lásd Lošek: i.m. 60. o.

²⁵ Boshof: i.m. 54. o.

²⁶ Bresslau, Harry: *Der angebliche Brief des Erzbischofs Hatto von Mainz an Papst Johann IX*, In *Historische Aufsätze. Karl Zeumer zum sechzigsten Geburtstag als Festgabe dargebracht von Freunden und Schülern*, Böhlau, Weimar, 1910, 9–30. o.; Fuhrmann, Horst: *Der angebliche Brief Erzbischofs Hatto von Mainz*, In *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 1970, 51–62; Beumann: i.m. 149. o.; Wolfram: i.m. 267. o.; Boshof: i.m. 54. o.; Lele József: *Theotmár*, In Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának frott forrásai*, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1995, 185–187. o.; Lošek: i.m. 71. o.

²⁷ 138. 10. *Antecessorum vestrorum decretis et catholicorum patrum institutis plenissime instruimur in omnibus nostro sacerdotali ministerio obstantibus et adversantibus Romanum appellare pontificem ...*

²⁸ 138. 14. *Nequaquam enim credimus, quod coacti cottidie audimus, ut de illa sancta et apostolica sede ... profluxerit quippiam perversionis ...*

²⁹ 140. 2. *Sed venerunt, ut ipsi promulgaverunt, de latere vestro tres episcopi ... in terram Sclauorum ... que regibus nostris et populo nostro, nobis quoque cum habitatoribus suis subacta fuerat tam in cultu christiane religionis quam in tributo substantie secularis ...*

³⁰ Lošek: i.m. 82. o.

³¹ 142. 3. *Nunc vero, quod nobis grave videtur et incredibile, in augmentum iniurie iactitant se magnitudine pecunie egisse vos eosdem prefatos episcopos ad se direxisse ...*

³² Lošek: i.m. 82. o.

³³ 142. 7. *Est enim unus episcopatus in quinque divisus. Inrantes autem predicti in nomine vestro, ut ipsi dixerunt, episcopi ordinaverunt ...*

³⁴ Leo I. JK 544 (458/459) Migne PL 54. c. 1. *Nulla ratio sinit, ut interepiscopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani iudicio consecrati.*

a plebibus expetiti” kitételt,³⁵ s így e rendelkezés kizárólag a provinciales episcopi és a metropolitanus jogait látszik megerősíteni, hasonlóképpen Celesztin decretumának³⁶ szövegét is úgy módosítja, hogy abból csupán egy locus – nem pedig ahogy az eredeti szövegben szerepel *usurpationis locus* – más papot sértő adományozásának tilalma³⁷ olvasható ki.³⁸) A kánoni rendelkezéseknek Salzburg számára kedvező formára alakított felsorolása után egy, a konkrét szituációhoz első pillantásra egyáltalában nem illeszkedő, igen általános értelmű kijelentés következik: „*Difficile est, ut bono peragantur exitu, que malo sunt inchoata principio.*”³⁹ Ha azonban e gondolatot az egész epistola kontextusában vizsgáljuk, kiderülhet, hogy Theotmar mire célzott: a Salzburg számára sérelmes és az kánoni rendelkezésekkel ellentétes, tehát – amint a Nagy Szent Leó pápa decretumából származó citátum szerint⁴⁰ – *discrimen* okozó lépések kezdeményezője Róma volt,⁴¹ ezek elszenvedője tehát nem is annyira a passauai püspök, mint maga a salzburgi érsek, amint ezt az auctor néhány bekezdéssel később, szintén idézet formájában érzékelteti:⁴² „*Impletur enim in nobis, quod quidam sapiens ait: Iustus tulit crimen iniqui.*”⁴³ (E passzus alapjául a következő ószövetségi hely szolgált: „*iusti tulerunt spolia impiorum*”,⁴⁴ ám Theotmar – erősen szarkasztikusan és a pápa iránt igen csekély alázatról tévén tanúbizonyságot – az aktuális helyzetnek megfelelően alakította át a citátumot,⁴⁵ amely szerint nem ő és Salzburg kapják meg az istentelenek javait, hanem a morvák.⁴⁶)

A szlávok hamis vádakkal illeték őket a pápai követeknél – folytatja levelét az érsek –, és senki, tehát a pápa sem szegezte nekik ellen az igazságot.⁴⁷ A pápának tehát ügyelnie kell, nehogy a rosszabbik felet erősíts meg, s a jobbikat gyengítse;⁴⁸ annál is inkább, mert – s erre nyomatékosan felhívja a figyelmet – igen jelentős különbség van Lajos király és Mojmir ősei, ezek méltósága és működése között, természetesen az előbbiek javára, akiknek példáját Gyermek Lajos is követni kívánja örvendvén annak, hogy a pápa kegyében áll.⁴⁹ Ezen utóbbi mondatokban a Theotmar által megütött hang jóval enyhébb és barátságosabb, amit az indokolt, hogy itt éppen nem Salzburg jogainak, hanem az ifjú király erényeinek hangsúlyozása volt a cél.⁵⁰ A szlávok által felhozott, a magyarokkal állítólagosan pogány rítus szerint megkötött szövetségre vonatkozó vádak tekintetében teljességgel a pápa bölcs elbírálására bízta az ügy

³⁵ 142. 19. *Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui a provincialibus episcopis cum metropolitani iudicio non consecrantur.*

³⁶ Coelestin I. JK 369 (426) Migne PL 50. c. 4. *Nec usurpationis locus alicui sacerdoti in alterius concedatur iniuriam.*

³⁷ 144. 7. ... *ne alicui locus concedatur sacerdoti in alterius iniuriam.*

³⁸ Lošek: i.m. 80. o.

³⁹ 154. 5.

⁴⁰ 144. 3. ...*non est hoc consulere populis, sed nocere, nec prestare regnum, sed augere discrimen.*

⁴¹ 138. 15.. *de illa sancta et apostolica sede ... profluxerit*, 140. 2. *de latere vestro*, 140. 4. *vos eosdem ... episcopos ... direxisse*, 142. 6. *qualia de illa apostolica sede numquam audivimus exisse.*

⁴² Lošek: i.m. 83. o.

⁴³ 150. 8.

⁴⁴ Sap. 10, 19.

⁴⁵ Lošek: i.m. 81. o.

⁴⁶ Vö. 152. 12. *post tanta maleficia habent beneficia ...*

⁴⁷ 144. 11. *Cum autem eisdem Sclavis locus familiaritatis apud legatos vestros dabatur, accusabant et diffamabant nos in multis et verbis mendacibus instabant, quia nemo eis vera respondebat ...*

⁴⁸ 146. 9. *Quapropter oportet vos ab alto speculari ..., ne peior pars confortetur et melior infirmetur.*

⁴⁹ 146. 11. *Progenitores namque serenissimi senioris nostri Hludouuici, videlicet imperatores et reges, ex christianissima Francorum gente prodierunt, Maimarii vero Sclavi a paganis et ethnicis venerunt. ... In his omnibus iuenculus rex noster nulli predecessorum suorum secundus, nulli est inferior ... sancte Romanae ecclesiae et vobis summo patri ... adiutor optat esse fortissimus. ... Unde et pace viget et concordia gratulatur atque ad vestram paternitatem sicut patres sui se pertinere letatur.*

⁵⁰ Lošek: i.m. 83. o.

és az övéi ártatlanságának megítélését,⁵¹ ám egészen más tónusban nyilatkozik a Salzburgi Érsekség jogainak a Róma által küldött püspököktől elszenvedett sérelmekről,⁵² saját magát a gonosz bűnét elszenvető igaz⁵³ szerepében láttatván.⁵⁴ A bekövetkezett pusztításról a pápa rendelte püspökök is beszámolhatnának, ha hajlandók erre;⁵⁵ ezért Theotmar arra kéri a pápát, hogy a hamis vádlók – akik oly sok gaztettük után számos javakat és jótéteményeket élveznek⁵⁶ – által előhozott rágalmaknak ne higgyen a pápa, hanem követek útján vizsgáltsa ki a történeteket.⁵⁷ Levelét az érsek himnikus megszólítással kezdődő verssel zárja, ami azonban nem nélkülöz minden ironikus momentumot, hiszen a pápa számára, aki méltó Péter nevére, azt az óhajtatást fogalmazza meg, hogy bárcsak erényében is követné az apostolt,⁵⁸ majd mintegy cselekvésre sarkallván felszólítja – amint ezt már korábban a szintén némiképp átfogalmazott ószövetségi idézettel megtette –,⁵⁹ hogy legyen övéinek igaz őrzője.⁶⁰ E rövid áttekintés alapján is világossá válik, hogy a Rómával nem túlságosan jó kapcsolatot ápoló salzburgi érsek ezen alapállása e kritikus helyzetben még markánsabban megmutatkozik: jól megszerkesztett és a politikai helyzetet világos áttekintéséről tanúskodó levelében Theotmar a pápát szinte kioktató hangnemben figyelmezteti a kánoni rendelkezésekre, érvelésében nagy szerepet juttat a különféle – általa érdekeinek megfelelően olykor módosított – idézeteknek, és a mesterien kezelt stiláris figuráknak.⁶¹

Függelék Theotmar érsek⁶² levele⁶³

Nem egyetlen város, hanem az egész világ főpapjának és egyetemes pápájának,⁶⁴ János úrnak,⁶⁵ a Római Szék dicsőséges vezetőjének atyaságotok legalázatosabb fiai, Theotmar, a

⁵¹ 148. 15. ...*si vobis coram posito ratio inter nois agitaretur, ante Deum ... et coram vobis ... eorum falsitas manifestaretur et nostra innocentia probaretur.*

⁵² 150. 5. ... *pontifices vestros ad iniuriam nostram incitantes ... epistola quasi ab apostolica sedehec omnia improperebant ...*

⁵³ 150. 8. *Impletur enim in nobis, quod quidam sapiens ait: Iustus tulit crimen iniqui.*

⁵⁴ Lošek: i.m. 83. o.

⁵⁵ 152. 3. ... *prout episcopi a vobis destinati, si fateri velint, enarrare possunt, quantos dies transierunt et totam terram desolatam viderunt.*

⁵⁶ 152. 12. *Et post tanta maleficia habent beneficia et sunt falsi accusatores, qui semper fuere christianorum persecutores.*

⁵⁷ 152. 16. *Idcirco singuli omnesque ammonendo precamur, ne ullo modo alicui falso de nobis aliquam suspicionem referenti creduli sitis, antequam opportunitas exigat, ut huius rei gratia missus de vestra celsitudine nobis aut a nostra parvitate directus appareat vobis.*

⁵⁸ 156. 1. *Alme pater mundi, dignus prenomine Petri, / nomine quem sequeris, utinam virtute sequaris; / sisque tuis famulis protector verus et ipsos / commendes Domino, celo qui presidet alto.*

⁵⁹ 154. 9. ... *quod fractum est, alligate, quod infirmum, consolidate, quod abiectum, reduce.*

⁶⁰ Lošek: i.m. 84. o.

⁶¹ Lošek: i.m. 85. o.

⁶² A mérvadó kéziratokban címként az *Epistola Theotmari episcopi* (vagyis *Theotmar püspök levele*) szerepel – különféle kiegészítésekkel (vö. Lošek: i.m. 138. o.) –, noha a levél keletkezése idején Salzburg már több mint száz esztendeje, 798 óta érsekség volt.

⁶³ A fordítás alapjául szolgáló szöveget lásd Lošek: i.m. 138–156. o.

⁶⁴ *Summo pontifici et universali pape non unius urbis, sed tocius orbis*; a megszólítás a Theotmar-levélben egyebütt is megfigyelhető párhuzamos szerkesztés szép példája, amit a szerző meg egy homoioteleutonon is megerősít. A *non unius urbis, sed tocius orbis* kitétel mind a *summo pontifici*, mind az *universali pape* jelzős szerkezethez kapcsolható, amit így *apo koinou* szerkesztésként értelmezhetünk.

⁶⁵ A levél címzettjének általában IX. János pápát (898–900) tekintik, Boshof (Boshof: i.m. 62. o.) azonban azt tételezi fel, hogy – tekintettel arra, hogy IX. János már 900 májusában meghalt, a levél pedig nagy valószínűséggel 900 júliusában, a Reichbachi Zsinaton íródott – Theotmar mint fiktív címzethez, VIII. János pápához (872–882) intézhette az epistolát, lévén hogy VIII. Jánost már mint a Metóddal folytatott vita résztvevőjét és Wiching püspök felszentelőjét ismerhette. Ennek ellentmond, hogy Theotmar maga említi VIII. János pápát IX. János elődei között (144. 8. *antecessor vester ... Wichingum consecraviv episcopum*). Boshof

salzburgi egyház érseke, Waldo, a freisingi, Erchenbald, az eichstätti, Zakariás, a säbeni, Tuto, a regensburgi, Richar, a passauai egyház püspöke,⁶⁶ valamint Noricum – amit Bajorországnak is neveznek – teljes klérusa és keresztény népe kíván Üdvözítőnkben szerencsés gyarapodást, a katolikus béke növekedését és az örök országot.

Elődeitek határozatai és a katolikus atyák tanításai teljességgel arra indítanak bennünket, hogy minden, papi szolgálatunkat gátló és azzal ellentétes ügyben a római főpaphoz forduljunk, hogy azt, ami az egységre és a tanítás megőrzésére vonatkozik, semmiféle egyenetlenség ne háborítsa, hanem a legnagyobb előrelátással ő maga döntse el. Semmiképpen sem hisszük ugyanis, amit nap mint nap hallgatni kényszerülünk, hogy attól a Szent és Apostoli Széktől, amely számunkra a püspöki méltóság anyja és a keresztény vallás forrása, bármiféle eltévelyedés is származott volna, hanem a tanítás és az egyház rend tekintélye. Azonban – amint ők maguk állították – általatok küldetve jött három püspök,⁶⁷ nevezetesen János érsek, Benedek és Dániel püspök a szlávok földjére, akiket morváknak neveznek,⁶⁸ amely terület lakosaival együtt királyainknak, népünknek és nekünk vettetett alá mind a keresztény vallás gyakorlása, mind a világi adózás tekintetében, mivel először mi tanítottuk őket és váltak pogányokból keresztényekké.⁶⁹ És ezért Passau város püspöke – akinek az egyházmegyéjében azon terület lakosai kereszténnyé válásuktól kezdve tartoznak – amikor akarta, és szükséges volt, elment oda anélkül, hogy bárki is akadályozta volna ebben, és gyakorta zsinati gyűlést tartott saját embereivel és az ott lakókkal, és mindent, amit el kellett végeznie, hatalommal felruházva elvégzett, és senki sem állt neki ellen szemtől szemben. És grófjaink is, akik e terület határvidékén éltek,⁷⁰ folytattak ott világi törvénykezést, s amit ki kellett igazítaniuk, kiigazították,⁷¹ adókat szedtek be, és senki nem állt nekik ellen⁷² egészen addig, míg az ördög meg nem keményítette az ő szívüket,⁷³ és elkezdték a kereszténységet megvetni, minden igazságosságot elutasítani, háborút szítani, és igen szívósan ellenállni, olyannyira hogy a püspök és az ígehirdetők semmilyen úton nem jutottak el hozzájuk, és saját kedvükre azt tettek, amit akartak. Most pedig – ami nekünk sérelmesnek és hihetetlennek tűnik – a jogtalanságot növelendő azzal kérkednek, hogy egy nagy pénzüsszeggel elérték, hogy ti az

ezen érve kevésbé tűnik meggyőzőnek, kiváltképp ha figyelembe vesszük, hogy a magyarok betörései – amint ez a levélből is kiderül – éppen ebben az időszakban vágták e az Itália és Salzburg közti kapcsolatot, vagyis Theotmar minden bizonnyal még nem értesülhetett IX. János pápa haláláról.

⁶⁶ A püspököket a levél hivatali működésük megkezdésének sorrendjében sorolja fel: Freisingi Uualdo/Waldo (884–906), Eichstätti Erchanbald (888–912), Säbeni Zakariás (893–907), Regensburgi Tuto (893–930), Passau Richar (899–902). Vö. Wagner 1955. 12.

⁶⁷ Az említett püspökök létezésének történeti hitelét kétségbe vonja Boshof (Boshof: i.m. 63. o.), ezzel szemben valósnak fogadja el Dopsch (vö. Dopsch: i.m. 194. o.).

⁶⁸ A Salzburgi Érsekség és a morvák kapcsolatához bővebben lásd Dopsch, Heinz: Passau als Zeentrum der Slawenmission. Ein Beitrag zur Frage des Grossmährischen Reiches, In Südostdeutsches Archiv, 1985/1986, 5–28. o.

⁶⁹ Az *epistolában* többször megnyilvánuló, Theotmar által kedvelt stíluslemként használt párhuzamos szerkesztés kiváló példája: ... *in terram Sclavorum, qui Marauī dicuntur, que regibus nostris et populo nostro, nobis quoque cum habitantibus suis subacta fuerat tam in cultu chistiane religionis quam in tributo substantie secularis, quia exinde primum imbuti et ex paganis chistiani sunt facti. Az ex paganis chistiani sunt facti szerkezethez – hasonló megfogalmazással a bajorokról – lásd *Conversio 3. Actenus praenotatum est, qualiter Bawari facti sunt christiani.**

⁷⁰ *et nostri comites illi terre confines; a terminológiai egyezéshez lásd *Conversio 10. Tunc primus ab imperatore constitutus est confinii comes Goterammus...**

⁷¹ *et que corrigenda sunt correxerunt; a hasonló megfogalmazáshoz lásd *Dilpoma Arnulfi* (MGH D. 32.) *Et si forsā de Marauorum regno aliquis causa iustitiae supervenerit, si tale ... Heimo vel advocatus eius corrigere [ne]quiverit.* (Vö. Boshof: i.m. 55. o.)*

⁷² E mondatban szintén igen jól nyomon követhető a párhuzamos szerkesztés: *etiam et nostri comites illi terre confines placita secularia illic continuaverunt et, que corrigenda sunt, correxerunt, tributa tulerunt, et nulli eis restiterunt ...*

⁷³ Az újszövetségi reminiszcenciához (*usque dum incrassante corda eorum diabolo*) lásd Matth. 13, 15; Act. 28, 27. *incrassatum est enim cor populi huius*

említett püspököket hozzájuk küldjétek, és hogy ugyanazon Passau Püspökségben olyan rendelkezéseket tegyetek, amelyeket sohasem hallottunk azon Apostoli Széktől kiindulni, s amelyeket a kánoni rendelkezések⁷⁴ sem hagynak jóvá, hogy egy egyház ilyen megosztást szenvedjen. Ugyanis egy püspökség öt püspökségre osztódott fel. Nevezetesen amikor az említett püspökök a ti nevetekben – amint ők maguk mondták – oda behatoltak, egy és ugyanazon püspökségben egy érseket szenteltek – mintha más valaki püspökségén belül egy érsekség létezne – és három, neki alárendelt megyéspüspököt az érsek tudta, és azon püspök beleegyezése nélkül, akinek az egyházmegyéjében voltak, noha az Afrikai Zsinat huszadik fejezete⁷⁵ úgy rendelkezik, „*hogy azon közösségek, amelyeknek sohasem voltak püspökei, és (más) püspökök alá tartozó egyházmegyékben vannak, csak azon püspök akaratából, aki alá tartoztak, kaphatnak saját vezetőket, vagyis püspököket*”; és továbbá ugyanazon zsinat hatvanötödik fejezete⁷⁶ (úgy rendelkezik), „*hogy azon közösségek, amelyeknek sohasem voltak saját püspökei, csak az adott tartomány, és annak vezetőjének egyhangú határozata és azon püspök hozzájárulásával, akinek az egyházmegyéjéhez e közösség tartozott, kaphatnak püspököket*.” Leó pápa dekrétumainak tizenötödik fejezetében⁷⁷ ez áll írva: „*Semmilyen rendelkezés nem engedi meg, hogy a püspökök közé számítsanak olyanokat, akiket nem a tartomány püspökei szenteltek fel a metropolita döntése alapján*.” Továbbá a negyvenkilencedik fejezet⁷⁸ (úgy rendelkezik) „*hogy amennyiben a messze legméltatlanabbaknak és papi érdem nélkül beiktatottaknak adatnék a pásztori méltóság és az egyház kormányzása, úgy ez a népnek nem javára, hanem kárára van, s nem az irányítást biztosítja, hanem a veszedelmet növeli*.” És ugyanazon fejezetben kevéssel utóbb kimondta: „*Nehezen ér jó véget, ami rossz kezdettel indult*.” És elődötök, Celesztin pápa dekrétumának tizenhetedik fejezetében⁷⁹ az áll, „*hogy egyetlen papnak se juttassanak tisztséget úgy, hogy az más jogát sérti*.”

Elődötök Svatoptuk fejedelem kívánságára Wichinget püspökké szentelte,⁸⁰ és semmiképpen sem az ősi Passau Püspökségbe küldte, hanem egy újonnan megtért néphez, amelyet maga a fejedelem háborúban igazott le, és érte el, hogy pogányokból keresztényekké legyenek.⁸¹ Amikor azonban e szlávoknak lehetőségük nyílt követeteiknél a bizalmasságra, sokféleképpen megvádoltak és megrágalmaztak bennünket, és hazug szavakkal azt állították mondván – mivel senki nem szegezte nekik válaszul az igazságot –, hogy nekünk a frankokkal és az alemannokkal viszályunk és ellentétünk lett volna, noha e vád hamissága

⁷⁴ A kánoni rendelkezésekre a *Conversio* (1. 8. *canonicus ordo*, 5. *canonum diffinitio*) is többször utal.

⁷⁵ *Registri ecclesiae Carthaginensis excerpta* c. 53. (CC 149. 189.) *Epigonius episcopus dixit: Multis conciliis hoc statutum a coetu sacerdotali est, ut plebes, quae in dioecesibus ab episcopis retinentur, quae episcopos numquam habuerunt, non nisi cum voluntate eius episcopi a quo tenentur, proprios accipiant rectores, is est episcopus.*

⁷⁶ *Registri ecclesiae Carthaginensis excerpta* c. 98. (CC 149. 216.) *Placuit et illud, ut plebes, quae nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex concilio plenario unuscuiusque provinciae, et primatis atque consensu eius, ad cuius diocesim eadem ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant.*

⁷⁷ *Leo I. JK 544 (458/459) c. 1. Nulla ratio sinit, ut interepiscopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani iudicio consecrati.*

⁷⁸ *Leo I. JK 410 (446) Migne PL 54. c. 1. Ut indignis quibusdam et longe extra sacerdotale meritum constitutis pastorale fastigium et gubernatio ecclesiae dederetur. Non est hoc consulere populis, sed nocere, nec praestare regimen, sed augere discimen ... difficile est, ut bono peragatur exitu, quae malo sunt incochata principio.*

⁷⁹ *Coelestin I. JK 369 (426) c. 4. Nec usurpationis locus alicui sacerdoti in alterius concedatur iniuriam.*

⁸⁰ VIII. János (872–882) I. Svatoptuk (871–894) kívánságára 880-ban szentelte püspökké Wichinget: *Presbyterum nomine Uuichinus, quem nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sancte ecclesie Nitrensis, quem suo archiepiscopo in omnibus obedientem, sicuti sancti canones docent, esse iubemus et volumus.* (MGH EE 7. 223.) A pápa által említett érsekről, Metódról a levél hallgat, amint ellenfelét, Wichinget is csak itt említi.

⁸¹ Theotmar meglehetősen tendenciózus állítás, nevezetesen hogy csak Svatoptuk idejében tértek volna a morvák a keresztény hitre, nem igazolható, azonban így készíti elő a néhány mondattal később felvázolandó, Mojmir és IV. Lajos között fennálló éles kontrasztot.

kiderül abból, hogy azok velünk a legjobb barátságban vannak, és szeretetben együttműködnek; s még azzal is megvádoltak, hogy velük magukkal békétlenségben volnánk. Bevalljuk, hogy így van, de nem a mi hibánkból, hanem az ő elvetemültségük miatt; amikor ugyanis számukra értéktelenné kezdett válni a kereszténység,⁸² és ezen felül megtagadták a kötelező adó fizetését király urainknak⁸³ és azok hercegeinek, és háborús ellenállásba fogtak, és népünket támadni kezdték; viszály támadt köztük.⁸⁴ És mivel (*a mieink*) fegyverrel megvédték magukat tőlük, és leigázták őket, s ezért saját joguknál fogva kellett és kell őket adófizetőként tartaniuk, és lettek – akár akarják, akár nem – uralmunknak alávetve. Ezért kell nektek magasságotokban körültekintően eljárni, és mindenek előtt az igazgatás mérsékletét megtartanotok, nehogy a rosszabbik fél erősíttessék meg, s a jobbik gyengíttessék.⁸⁵ Legfelségesebb Lajos urunk⁸⁶ ősei ugyanis, a császárok és királyok a frankok legkeresztényibb nemzetségéből származtak, Mojmir szlávjai pedig pogányoktól és hitetlenektől erednek.⁸⁷ Azok császári hatalmukkal a római birodalmat felemelték, emezek megkárosították; azok megerősítették a keresztény uralmat, emezek meggyengítették; azok az egész világban tekintélynek örvendtek, emezek rejtekeikben és váraikban bujkáltak;⁸⁸ azok segítségével ragyogott az Apostoli Szék, emezek üldöztetésétől szenvedett a kereszténység.⁸⁹ Mindezekben ifjú királyunk⁹⁰ egyetlen őse mögött sem marad el, egyiküknek sem marad alatta, hanem az Istentől neki jutott erénynek megfelelően kíván birodalmának összes fejedelmeivel együtt a Római Anyaszentegyháznak és Nektek, a Legfőbb Atyának legerősebb segítője lenni. Ugyanis azt akarja, hogy minden, isteni rendelésre ráruházott hatalom egyedül Isten szolgálatában segítse, és ezen munkálkodik. Ezért békében él, és örvend az egyetértésnek,⁹¹ és annak ujjong, hogy – miként atyái is – Atyaságod kegyében áll. Amivel bennünket az említett szlávok vádoltak, hogy a magyarokkal megsértettük a keresztény hitet, kutyára vagy farkasra és más felette gyalázatos és pogány dologra tettünk

⁸² *quando christianitas illis cepit vilescere* – vö. *Conversio* c. 12. (Methodius) *vilescere fecit cuncto populo ... missas et ewangelia.*

⁸³ *senioribus nostris regibus* – vö. *Conversio* c. 12. *domnus senior noster rex*

⁸⁴ Feltehetően az I. Svatopluk fiai, II. Mojmir és II. Svatopluk között felmerült viszályra értendő: *Annales Fuldenses* a. 898. *Inter duos fratres gentis Marahensium, Moymirum videlicet ac Zentobolchum, eorumque populum dissensio atque discordia gravissima exorta est ... Tunc vero rex imperator ista sciens marchiones suos ... Bawarios suos primates transmisit.*

⁸⁵ *A ne peior pars confortetur et melior infirmetur* ellentét mind tartalmilag, mind pedig stílusban előkészíti a következő két mondatban megfogalmazandó kontrasztot.

⁸⁶ IV. Lajos trónra lépése (900 február 4.) a levél keletkezése szempontjából terminus post quemnek tekintendő.

⁸⁷ Theotmar beállítása itt meglehetősen tendenciózus, hiszen a morvák már 830 táján felvették a kereszténységet, tehát a levélben említett morvák közvetlen elődei semmiképpen sem tekinthetők pogányoknak. (Vö. Kristó 2000. 9.)

⁸⁸ Lošek itt két szöveghelyet említ (vö. Lošek: i.m. 148. o.), amelyek a morva fejedelem várára, erődítményére vonatkoznak: *Annales Fuldenses* a. 869. *Rastizi munitio*, a. 871. *urbs antiqua Rastizi.*

⁸⁹ Az e két mondaton végigvonuló éles kontraszt létrehozásához ismét a párhuzamos szerkesztés eszközével él (érdemes figyelni az *isti* pronomén eredeti, pejoratív használatára is): *Progenitores namque serenissimi senioris nostri Hludouuici, videlicet imperatores et reges, ex christianissima Francorum gente prodierunt, Moimarii vero Sclavi a paganis et ethnicis venerunt. Illi potentia imperiali Romanam rem publicam sublimaverunt, isti damnauerunt; illi christianum regnum confortaverunt, isti infirmaverunt; illi toto mundo spectabiles apparuerunt, isti latibulis et uribus occultati fuerunt; illorum consilio apostolica sedes pollebat, istorum persecutione christianitas dolebat.*

⁹⁰ *A iuvenulus rex* Gyermekek Lajosra utal, aki alatt szintén Theotmar töltötte be a főkezelési tisztséget anélkül, hogy különösképpen aktív szerepet vállalt volna a kormányzati ügyintézésben. (Vö. Lošek: i.m. 58. o.)

⁹¹ Az e bekezdést lezáró és az új bekezdéshez mintegy átmenetet képező mondatban Theotmar hangsúlyozza az általuk szorgalmazott *pax* és *concordia* fontosságát, mintegy a *discordia* már említett és a *fidem catholicam violasse* – rögtön a következő mondatban – említendő, ellenük felhozott vádjának ellentétéként.

esküt és kötöttünk békét, és pénzt adtunk nekik, hogy Itáliába betörjenek⁹² – ha színetek előtt folyna köztünk a tárgyalás az elétek terjesztett ügyünkről, úgy Isten színe előtt, aki mindent tud, még mielőtt megtörténék,⁹³ ha a Ti színetek előtt, akik apostoli helytartói vagytok, az ő hamisságuk bebizonyosodnék, és a mi ártatlanságunk beigazolódna. Mivel⁹⁴ pedig tőlünk távol lévő keresztényeinket állandóan fenyegették, és szerfeletti üldöztetéssel gyötörték, értéktelen pénzt ajándékoztunk nekik, és csak lenvászonból készült ruháinkat,⁹⁵ hogy vadságukat valamelyest lecsillapítsuk, s hogy üldöztetésüktől nyugalmat nyerhessünk. Ugyanis ilyen vádakkal, amint fent írtuk, érveltek ellenünk szívük gonoszsága szerint, és főpapjaitokat olyannyira felingerelték jogaink megsértésére, hogy egy hozzánk intézett – mintegy az Apostoli Széktől származó – levélben mindezt szemünkre lobbantották, és különféle jogtalanságokkal rágalmaztak meg, és többek között méltónak ítélték bennünket arra, hogy az isteni kard elsújtson ránk. Betelik rajtunk hát, amit valamely bölcs mondott: *Az igaz vette magára a gonosz bűnét.*⁹⁶ Ugyanis azt a bűnt, amit mi tévedésből és egyetlen alkalommal elkövettünk, ők maguk sok éven át⁹⁷ folyamatosan elkövették.⁹⁸ Ők maguk fogadták be a magyarok nem csekély tömegét, és azok szokása szerint saját álkeresztényeik fejét teljesen kopaszra nyírták,⁹⁹ és a mi keresztényeinkre őket rászabadították,¹⁰⁰ s ők maguk is odajöttek, és egyeseket fogságba hurcoltak, másokat megöltek, megint másokat börtönök mélyén éhséggel és szomjúsággal veszejtettek el, számtalan embert pedig számkivetésbe küldtek, és nemes férfiakat és tisztességes asszonyokat szolgaságba kényszerítettek; Isten templomait felgyújtották, és minden épületet (úgy) elpusztítottak, hogy egész Pannóniában, legnagyobb tartományunkban egyetlen templom sem található, amint azt az általatok rendelt püspökök is – ha be akarnák vallani – elbeszélhetik, hány napon át mentek, s az egész területet elhagyatottnak látták.¹⁰¹

⁹² A magyarok kalandozása Itáliában 899 február–márciusában kezdődött, és onnan csak egy évvel később, 900 tavaszán vonultak ki. Vö. Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*, Magvető, Budapest, 1980, 208. o.

⁹³ Az ószövetségi reminiscenciához lásd Sap. 8, 8. *signa et monstra scit, antequam fiant*, Eccles. 23, 29. *Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita*, Dan. 13, 42. *Deus aeterne ..., qui nostri omnia antequam fiant*.

⁹⁴ A következő négy, explikatív értelmű mondat kezdete (*Quia enim ..., Talia namque ..., Impletur enim ..., Ipsi enim ...*) egyértelműen jelzi a szerző apologetikus szándékát e bekezdésben.

⁹⁵ A vászonhoz mint fizetőeszközhöz lásd Helmoldus, *Chronica Slavorum* c. 38. ... *apud Ranos non habetur moneta, ... sed quicquid in foro mercari volueris, panno lineo comparabis*.

⁹⁶ *Iustus tulit crimen iniqui*. Az ószövetségi idézet (Sap. 10, 19.) igencsak tendenciózus és ironikus felhasználásához lásd a bevezetőben leírtakat.

⁹⁷ Theotmar a *multis annis* kitételrel feltehetően a 862-es és 881-es év eseményeire utal, amikor a magyarok a morvákkal szövetségben támadták meg Bajorországot és a frankokat. (Vö. Lošek: i.m. 151. o.)

⁹⁸ *Ipsi enim crimen, quod nobis falso semel factum imposuerunt, multis annis peregerunt*. E ponton Lele József fordítása (vö. Lelel: i.m. 86. o. „Ők ugyanis azt a bűnt, amit hamisan ránk fogtak, hogy egyszer elkövettük, sok éven át elkövették.”) nyelvi okokból megkérdőjelezhető. Ugyanis a *nobis falso semel imposuerunt* szórend miatt a *falso* adverbium csak a *semel factumra* vonatkozhat, nem pedig az *imposueruntra*, vagyis Theotmar beismeri az általuk elkövetett bűnt, ám hangsúlyozza, hogy azt csak egyetlen egyszer követték el, míg a morvák sok éven át. Azonban nem a 899-es esztendő eseményeire utal, hiszen tagadja, hogy a magyarokat pénzzel igyekeztek volna rábírní arra, hogy betörjenek Itáliába, valószínűleg Arnulf 892-ben viselt dolgaira céloz – vö. *Annales Fuldenses* a. 892. *Rex equidem assumptis secum Francis, Baiuariis, Alamannis mense Iulio Maraviam venit; ibi per IIII epdomadas cum tanta multitudine, Ungaris eciam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur*. Vö. Wolfram, Herwig: Salzburg, Bayern, Österreich. *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*, Oldenbourg, Wien, 1995, 326. o.; Lošek: i.m. 151. o.

⁹⁹ Vö. Regino, *Chronica* a. 889 *capillum usque ad cutem ferro caedunt*

¹⁰⁰ Ti. a magyarokat. Theotmar itt a magyarok és a morvák közös, a frankok ellen irányuló 894-es támadására utal. (Vö. Lelel: i.m. 186. o.)

¹⁰¹ Vö. *Annales Fuldenses* a. 894. *Avári, qui dicuntur Ungari ... multa miserabilia perpetravere. Nam homines et vetulas matronas penitus occidendo, iuenculas tantum ut iumenta pro libidine exercenda secum trahentes totam Pannoniam usque ad internationem deleverunt*.

Amikor pedig tudomásunkra jutott, hogy a magyarok betörték Itáliába, igen kívántunk ugyanezek szlávokkal békét kötni¹⁰² – Isten rá a közös tanúnk –, megfogadván nekik a Mindenható Istenre, hogy minden, az ellenünk és a mieink ellen elkövetett gonoszságukat megbocsátjuk, és mindazt visszaadjuk, amiről bizonyos, hogy a mieink tőlük vették el, amennyiben nyugalomban lehetünk tőlük, és annyi időt adnak, amíg Lombardiába vonulhatunk, és Szent Péter vagyonát megvéldhetjük, és a keresztény népet isteni segítséggel megszabadíthatjuk; ám ezt sem kaphattuk meg tőlük. És ily sok gaztett után birtokolják a jótéteményeket, és hamis vádlóként lépnek fel, akik mindig is üldözték a keresztényeket.¹⁰³ Ha az egész világon bárki azt merészelné állítani, hogy mi letértünk a helyes útról, és az igazsággal szembehelyezkedtünk, álljon elétek, és tapasztalni fogjátok, hogy csak rútul rászédett (benneteket), mi pedig e dologtól mindenestül tiszták vagyunk. Ezért, egyenként és mindannyian sürgetően könyörgünk, hogy semmiképpen se higgyetek könnyen bárkinek is, aki álnokul bármivel is meg gyanúsít bennünket,¹⁰⁴ mielőtt a körülmények megkövetelnék, hogy valaki, ezen ügyben akár Magasságotoktól küldetve előttünk, akár szerénységünkötől küldetve előttetek megjelenék. Közös siralom és általános fájdalom gyötri (mindazokat), akik Germániát és Noricumot lakják, mert az egyház egységét szakadás osztja meg.¹⁰⁵ Ugyanis, amint már mondtuk, egy püspökség öt püspökségre osztódott fel. Ezért, ha a gonosz csele valamit elért a szlávok elvetemültsége által, hárítsa el azt az igazságosság. Ti pedig, akiket a Magasságbeli erénnyel ruházott-, és apostoli hatalommal vértezett fel, – amint a próféta mondja¹⁰⁶ – *kötözzétek egybe az eltöröttet, erősítsétek meg a gyengét, hozzátok vissza a kivetettet*, hogy a nép ismét sértetlen hitben örvendezhessék, s az Anyaszentegyház békés alázatban ujjonghasson.

Theotmar, méltatlan érsek és az apostoli javak legbuzgóbb kezelője.

A pénzt, amivel Nektek jog szerint tartozom, a pogányok ádáz dúlása miatt sem én magam nem vihettam el, sem másokkal nem tudtam elküldeni; de mivel Isten kegyelméből Itália felszabadult,¹⁰⁷ amilyen gyorsan csak tehetem, elküldöm Nektek. Szerénységünk azt kéri, hogy Magasságotok mindenre, amit e levél által közöltünk, válaszolni méltóztassék. Világ kegyes atyja, Péter nevére méltó, akit nevedben követsz, bárcsak követnéd erényében is; légy szolgálid igaz őre, és ajánld őket az Úrnak, aki a magas mennyben trónol.¹⁰⁸

¹⁰² A békekötésre csak a következő évben került sor, vö. *Annales Fuldenses a. 901 Generale placitum Radaspona civitate habitum est. Ibi inter alias missi Marahavorum pacem optantes pervenerunt; quod mox ... complacuit et iuramento firmatum est.*

¹⁰³ *Et post tanta maleficia habent beneficia et sunt falsi accusatores, qui semper fuere christianorum persecutores.* A homoioteleutonnal hangsúlyossá tett párhuzamos szerkesztésmód szép példája.

¹⁰⁴ *Idcirco singuli omnesque ammonendo precamur, ne ullo modo alicui falso de nobis aliquam suspicionem referenti creduli sitis ...* Már a megfogalmazás többszörösen (*ullo modo – alicui – aliquam suspicionem – creduli*) gyengíteni igyekszik a vádakat.

¹⁰⁵ *Quod unitas ecclesie dividitur scissura – vö. (142. 7.) ... ut tantum scisma una pateretur ecclesia. Est enim unus episcopatus in quinque divisus.*

¹⁰⁶ *Quod fractum est, alligate; quod infirmum, consolidate; quod abiectum, reduce.* Theotmar némiképp átalakítva idézi az ószövetségi szöveghelyet (Ezech. 34, 4.): *Quod infirmum fuit, non consolidastis et quod aegrotum, non sanavistis, quod fractum est non alligastis et quod abiectum est, non reduxistis.*

¹⁰⁷ Utalás a magyarok 900 június végén Itáliában elszenvedett hadi vereségére. (Vö. Lošek: i.m. 87. o.)

¹⁰⁸ *Alme pater mundi, dignus prenomine Petri, / nomine quem sequeris, utinam virtute sequaris; / sisque tuis famulis protector verus et ipsos / commendes Domino, celo qui presidet alto.*